

ละครเรื่องสาวเครือฟ้า ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์
SAO KRUA FAH A MUSICAL PERFORMANCE BY HRH PRINCE NARADHIP PRAPANPONGSE
พิมพ์ิกา มหามาศย์*
สวภา เวชสุรกิษ์**

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาแบบแผนการแสดงของตัวละครนางเอก ชื่อสาวเครือฟ้า ในละครเรื่องสาวเครือฟ้า ตามรูปแบบที่ได้รับถ่ายทอดของวิทยาลัยนาฏศิลป์ รวมทั้งศึกษาเกี่ยวกับ ประวัติและองค์ประกอบการแสดง โดยศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์ การสังเกต การแสดงบนเวที วิดีทัศน์ ภาพถ่าย และประสบการณ์ตรงของผู้วิจัยที่แสดงละครเรื่องสาวเครือฟ้า

ผลการวิจัยพบว่า ละครเรื่องสาวเครือฟ้าเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ จัดแสดงครั้งแรกในงานวันตรุษสงกรานต์ ณ พระราชวังสวนดุสิต จากนั้นได้จัดแสดงที่โรงละครปรีดาลัย สาวเครือฟ้าเป็นละครที่นิยมมากในขณะนั้น ต่อมาได้เข้าสู่วิทยาลัยนาฏศิลป์ โดยการนำของคุณครูฉลุย สุชะวนิชและคุณครูลมุล ยมะคุปต์ จัดแสดงที่โรงละครแห่งชาติเมื่อปีพ.ศ.2522 จนถึงปัจจุบันมี ผู้สืบทอดเพียง 4 รุ่นเท่านั้น แบบแผนการแสดงของตัวนางเอก ชื่อสาวเครือฟ้า มีประการสำคัญ 8 ประการ ได้แก่ 1. ผู้แสดงร้อง รำ เจาจาด้วยตนเอง มีลูกคู่ร้องรับ ส่ง และแทรกในบางช่วง 2. การรำที่ใช้ในละคร ประกอบด้วยการรำ 2 ลักษณะ คือ การรำเดี่ยวและรำคู่ 3. ท่ารำที่ใช้แสดงละคร มี 4 ลักษณะ คือ รำตีบท รำประกอบทำนองเพลง รำประกอบการเจรจา และการเจรจา ล้วนๆโดยไม่มีท่าทาง 4. กระบวนท่าเลียนแบบธรรมชาติ ของมนุษย์ โดยมีการปรุงแต่งท่าทางธรรมชาติให้มีความสมดุล ประณีต และสมจริงมากขึ้น 5. กระบวนท่าแบบละคร มีสอดแทรกอยู่ในช่วงการอาบน้ำแต่งตัว ซึ่งเป็นจารีตของการแสดงละครไทยมาแต่โบราณ 6. การร้องเพลง เน้นทำนองเพลงไทยเดิมสำเนียงภาคกลางและภาคเหนือ รวมทั้งสอดคล้องกับจังหวะช้า-เร็วสลับกันเพื่อสื่อถึงอารมณ์ของตัวละครอย่างชัดเจน 7. ภาษาที่ใช้เป็นภาษาไทยภาคกลาง ภาคเหนือ ภาษาลาว และภาษาอังกฤษ 8. การใช้อารมณ์ในการดำเนินเรื่อง เน้นอารมณ์ที่หลากหลายตามธรรมชาติของมนุษย์ และอารมณ์ตามแบบแผนของละครร่ำ ส่วนเครื่องแต่งกาย แต่งทั้งภาคกลางและภาคเหนือ มี 2 รูปแบบคือ รูปแบบจากการแต่งกายในชีวิตประจำวันของมนุษย์และรูปแบบนาฏศิลป์ไทย ละครเรื่องสาวเครือฟ้าเป็นละครสมัยใหม่ที่กระตุ้นให้เกิดการพัฒนาการทางด้านการละครหลายประเภท สะท้อนถึงการให้ความสำคัญของการละครไทย ควรค่าแก่การอนุรักษ์และพัฒนาอย่างยั่งยืนสืบไป

คำสำคัญ: สาวเครือฟ้า / ละครสมัยใหม่ / ละครเรื่อง / ละครเรื่องแบบมีลูกคู่

Abstract

This thesis aims to examine the performance styles of the heroine, by the name of Sao Krua Fah, in the Sao Krua Fah musical performance, which have been transmitted by the College of Dramatic Arts. It also aims to study the history and elements of this musical performance through documentary research, interview, observation, stage performance, videos, photographs and the researcher's direct experiences in a Sao Krua Fah musical performance.

The research findings reveal that Sao Krua Fah musical performance was originated in the reign of King Rama V by HRH Prince Naradhip Prapanpongse. It was performed for the first time, with great success, at a Songkran Festival fair held at Suan Dusit Palace. Subsequent performances were held at Preedalai Theater. Sao Krua Fah musical performance gained entry into the College of Dramatic Arts with the introduction of two dance teachers, Khun Khru Chaluey Sukhawanich and Khun Khru Lamun Yanakupta. It was originally performed at the National Theatre in 1979. Since then the performance has been passed on to only four generations of performing artists. There are eight key elements in the performing styles of the heroine of Sao Krua Fah. 1. The heroine sings, dances and speaks on her own with a chorus backing up, leading and interjecting in the singing at certain points. 2. There are two types of dancing: solos and duos. 3. There are four dance styles: Rum Tee Bot, dancing to the melody, dancing to the dialogue, and speaking without dancing. 4. Natural human gestures are modified into more balanced, elegant and convincing gestures. 5. Dramatic dance patterns in the tradition of ancient Thai performing art are incorporated into the bathing and getting dressed scenes. 6. The singing is performed in the singing styles and melodies of the Central and northern regions. Alternating slow and fast tempos are adopted to distinctively convey different emotions of the performer. 7. The central and northern Thai dialects as well as the Laotian and English languages are used. 8. The story evolves through the display of a large variety of emotions that closely reflect genuine human nature in the traditional style of Thai dance performance. The central and northern region costumes are adopted in Sao Krua Fah musical performance. The costumes come in two styles: normal day-to-day and traditional Thai dance costumes. As an impetus for the creation of many styles of modern Thai drama, Sao Krua Fah reflects the importance of Thai drama performance and is in itself worthy of sustainable preservation and development efforts.

Keywords: Sao Krua Fah / Modern drama performance / Musical performance / Musical performance with chorus

* สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, pimpika_mahamart_5@hotmail.com

** รองศาสตราจารย์ ดร., ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, vsavaparr@chula.ac.th

บทนำ

ละครเรื่องเรื่องสาวเครือฟ้า ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เป็นการแสดงละครแนวโศกนาฏกรรมในแบบละครเรื่อง ซึ่งผสมผสานระหว่างการร้อง การรำ การเจรจา และการแสดงท่าทาง สามัญชน เข้าด้วยกัน เริ่มแสดงครั้งแรกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ พระราชวังดุสิต ในงานตรุษสงกรานต์ เป็นที่พอพระราชหฤทัยและเป็นที่ชื่นชมเป็นอย่างมาก ผู้ชมรวมถึงพระประยูรญาติสนับสุนนให้มีการแสดงละครเรื่องขึ้นอีก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ จึงได้สร้างโรงละคร ปรีดาลัยขึ้นในวังแห่งนราของพระองค์เอง เปิดให้แสดงละครพื้นทางและละครเรื่องละครเรื่องที่มีความนิยมมากที่สุดคือละครเรื่องสาวเครือฟ้า โดยคณะละครนี้อยู่ในความควบคุมดูแลของเจ้าจอมมารดาเขียน พระมารดาของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ และหม่อมท่วนศรี วรวรรณ หม่อมในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เจ้าจอมมารดาเขียนดูแลเรื่องท่ารำ และหม่อมท่วนศรี วรวรรณ ดูแลเรื่องเพลงและดนตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงดูแลเรื่องบทละคร ละครเรื่องสาวเครือฟ้า เป็นที่เฟื่องฟูเป็นอย่างมาก เล่นต่อเนื่องมาเรื่อยๆจนถึงปีพ.ศ. 2474 และได้หยุดชะงักไป เนื่องจาก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ได้สิ้นพระชนม์ลง อย่างไรก็ตาม ละครเรื่องสาวเครือฟ้าก็ยังคงเล่นอยู่เนื่อง ๆ ในคณะละครเอกชนที่ตั้งขึ้นอีกหลายคณะ แต่ละคณะใหม่ที่เกิดขึ้นนั้นล้วนเป็นละครเก่าหรือลูกศิษย์ของละครปรีดาลัยนั่นเอง ต่อมาละครเรื่องสาวเครือฟ้า ได้เข้าสู่วิทยาลัยนาฏศิลป์ แสดงเผยแพร่ ณ โรงละครแห่งชาติ เมื่อปีพ.ศ. 2522 โดยคุณครูลมูล ยมะคุปต์ และ คุณครูเฉลย ศุขะวนิช โดยท่านจดจำท่ารำและการแสดงมาจากเจ้าจอมมารดาเขียน ครั้งตั้งแต่ได้ชมการแสดงที่โรงละครปรีดาลัย และครั้งท่านเคยเป็นลูกศิษย์ที่ละครวังสวนกุหลาบ ตลอดระยะเวลา 35 ปี เริ่มตั้งแต่ละครเรื่องสาวเครือฟ้า เข้ามาสู่วิทยาลัยนาฏศิลป์ จนถึงปัจจุบัน ได้มีการจัดการแสดงละครเรื่องสาวเครือฟ้าเพียง 20 กว่าครั้ง และมีผู้สืบทอดการแสดงนี้เพียง 4 รุ่นเท่านั้น อาจเป็นไปได้ว่าละครเรื่องสาวเครือฟ้าเป็นละครที่แสดงได้ยาก ตัวละครจะต้องแสดงบทบาทไปพร้อม ๆ กับการร้องเพลง จึงทำให้ละครเรื่องสาวเครือฟ้าเป็นที่แพร่หลายมากในปัจุบัน ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาละครเรื่องสาวเครือฟ้านี้ อย่างลึกซึ้ง เห็นได้ว่าละครเรื่องสาวเครือฟ้า เป็นละครที่เกิดขึ้นมานานแล้ว แต่ก็ยังไม่มีผู้ใดศึกษาอย่างเป็นระบบ อีกทั้งยังเป็นละครที่แสดงเนื้อหาครบทุกอรรถรส ทั้งบทรัก บทกวีพาราสิ บทโศก บทโกรธ บทแต่งตัว บทโศกเศร้า นอกจากนี้บทประพันธ์ยังมีลักษณะเด่น คือ ภาษาที่บรรจงในบทกลอนเป็นคำเรียบง่าย ชัดเจน เข้าใจง่าย และมีความทันสมัย ทำให้ละครเรื่องสาวเครือฟ้าได้รับความนิยมในวงวิชาการนาฏศิลป์ไทยอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

วัตถุประสงค์และขอบเขตของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติและองค์ประกอบการแสดงของละครเรื่องสาวเครือฟ้า ตามรูปแบบที่ได้รับถ่ายทอด ของวิทยาลัยนาฏศิลป์

2. เพื่อวิเคราะห์แบบแผนการแสดงของตัวนางเอก ชื่อ สาวเครือฟ้า ในละครเรื่องสาวเครือฟ้า ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาละครเรื่องสาวเครือฟ้า ที่ปรากฏแสดงโดยวิทยาลัยนาฏศิลป์ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2522 จนถึงปัจจุบัน เป็นหลักในการวิเคราะห์ ทั้งนี้ได้ทำการศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์ คำบอกเล่า บุคคล วิถีทัศน์ การสนทนาสัมภาษณ์ การสังเกต การลงฝึกปฏิบัติ และเอกสารประกอบการวิจัย โดยมีการดำเนิน การศึกษา ดังนี้

1. การค้นคว้าข้อมูล

ศึกษาข้อมูลโดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องต่างๆจากแหล่งข้อมูล ได้แก่หอสมุดแห่งชาติ, หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, หอวิชาฐานสนเทศ, ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ศูนย์รักษาศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม และห้องสมุดวิทยาลัยนาฏศิลป์

2. การสัมภาษณ์

สัมภาษณ์บุคคลผู้ทรงคุณวุฒิด้านวิชาการด้านนาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการแสดงละครเรื่องเรือสำเภา ในวิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม

3. การสังเกต

สังเกตจากประสบการณ์ตรงของผู้วิจัย การถ่ายทอดกระบวนการทำรำต่างๆ รวมทั้งการศึกษาจากวิดีโอละครเรื่องเรือสำเภา ของวิทยาลัยนาฏศิลป์

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาตรวจสอบและทำการวิเคราะห์ข้อมูล ด้วยวิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์ เพื่อหาองค์ประกอบการแสดงของละครเรื่องเรือสำเภา ทางวิทยาลัยนาฏศิลป์ รวมทั้งแบบแผนการแสดงของตัวนางเอก ชื่อเรือสำเภา

5. การนำเสนอผลการวิจัย

นำเสนอรูปแบบผลการวิจัย ด้วยวิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์

ผลการวิจัย

ละครเรื่องเกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยผู้ริเริ่มคือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ปรับปรุง โดยเปลี่ยนแปลงละครบังสาวัน ของมลายู ละครดึกดำบรรพ์ของไทย และละครโอเปร่าของยุโรปเข้าด้วยกัน ละครเรื่องมีลักษณะสำคัญคือ ผู้แสดงจะต้องร้องเองดำเนินเรื่องเอง ใช้ปีพาทย์ไม้นวมเป็นดนตรีรับ ทำทางที่ใช้เป็นกิริยาของสามัญชนที่ปรุงแต่งให้มีความงามแต่ยังคงลักษณะความเป็นธรรมชาติของมนุษย์ไว้ เครื่องแต่งกายที่ใช้เป็นเครื่องแต่งกายแบบพื้นทาง คือ ไม่ใส่เครื่องละครแต่งกายแบบสามัญชนทั่วไปแต่ทำให้สวยงามมากขึ้นเท่านั้น ฉากเป็นฉากที่สามารถเปลี่ยนได้ตามท้องเรื่อง เพื่อให้เกิดความสมจริงขึ้น ละครเรื่องสามารถแบ่งได้ออกเป็น 2 ชนิดคือ

1. ละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เป็นละครแบบมีลูกคู่ มีเจ้าจอมมารดาเขียน เป็นผู้ดูแลเรื่องท่าทางประกอบการแสดง มีหม่อมสวนศรี วรวรรณ เป็นผู้ดูแลเรื่องเพลงดำเนินเรื่องด้วยการร้องเพลง ผสมการเจรจาเล็กน้อย คือ ตัวละครจะต้องร้องเพลงเองกล่าวถึงคำพูดของตนเอง ส่วนในบทที่บรรยายความรู้สึกนึกคิดของตัวละครลูกคู่จะเป็นผู้ร้องให้ โดยตัวละครและลูกคู่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างยิ่ง เดิมใช้ผู้หญิงแสดงล้วน แสดงที่โรงละครมิมานนภูมิตรและโรงละครปรีดาลัย ฉากเป็นฉากตั้ง สามารถเปลี่ยนฉากไปตามเนื้อเรื่องที่แสดง ละครที่มีชื่อเสียงโด่งดังมากที่สุดคือละครเรื่องเรือสำเภา เรียกละครชนิดนี้ว่า “ละครเรื่องสลัพบูต”

2. ละครของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 เป็นละครแบบไม่มีลูกคู่ เป็นละครที่ได้รับอิทธิพลมาจากละครโอเปร่า ผสมผสานกับละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดัดแปลงมาเป็นละครแบบไทย โดยตัวละครดำเนินเรื่องด้วยการร้องล้วนๆ ไม่มีบทเจรจาแทรกอยู่เลย ท่าทางที่ใช้และเครื่องแต่งกายก็เป็นแบบสามัญชน ฉากสามารถเปลี่ยนได้ตามท้องเรื่องเพื่อให้เกิดความสมจริงมากขึ้น ใช้ชายจริงหญิงแท้ในการแสดง บทละครเป็น

เรื่องที่ดัดแปลงมาจากละครรำ ละครพูด และนิทานมหาภารตะของอินเดีย ละครที่โด่งดังมากที่สุดคือละคร ร้องเรื่องสาวตรี เรียกละครชนิดนี้ว่า “ละครร้องล้วน ๆ”

ภาพที่ 1 : คุณครูลมูล ยมะคุปต์ และคุณครูเฉลย ศุขะวณิช

ปรับท่าทางให้สวยงามก่อนแสดงละครเรื่องนางสาวเครือฟ้า เมื่อปี พ.ศ.2522

ที่มา : วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร

ละครเรื่องนางสาวเครือฟ้า ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เป็นการละครแนวโศกนาฏกรรมในแบบละครร้อง ซึ่งผสมผสานระหว่างการร้อง การรำ การเจรจา และการแสดงท่าทางสามัญชนเข้าด้วยกัน เริ่มแสดงครั้งแรกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ พระราชวังดุสิตในงานตรุษสงกรานต์ เป็นที่พอพระราชหฤทัยและเป็นที่ชื่นชมเป็นอย่างมาก ผู้ชมรวมถึงพระประยูรญาติสนับสนุนให้มีการแสดงละครครั้งขึ้นอีก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ จึงได้สร้างโรงละครปริตาลัยขึ้นในวังแพร่่งนราของพระองค์เอง เปิดให้แสดงละครพันทางและละครร้อง ละครเรื่องที่ได้รับนิยมนามากที่สุดคือละครเรื่องนางสาวเครือฟ้า โดยคณะละครนี้อยู่ในความควบคุมดูแลของเจ้าจอมมารดาเขียนพระมารดาของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ และหม่อมต่วนศรี วรวรรณ หม่อมในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เจ้าจอมมารดาเขียนดูแลเรื่องท่ารำ และหม่อมต่วนศรี วรวรรณดูแลเรื่องเพลงและดนตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงดูแลเรื่องบทละครและทรงเป็นผู้ควบคุมละครทั้งหมด ละครเรื่องนางสาวเครือฟ้า เป็นที่เฟื่องฟูเป็นอย่างมาก เล่นต่อเนื่องมาเรื่อย ๆ จนถึงปีพ.ศ. 2474 และได้หยุดชะงักไป เนื่องด้วยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ได้สิ้นพระชนม์ลง อย่างไรก็ตามละครเรื่องนางสาวเครือฟ้าก็ยังคงเล่นอยู่เรื่อยๆในคณะละครเอกชนที่ตั้งขึ้นอีกหลายคณะ แต่ละคณะใหม่ที่เกิดขึ้นนั้นล้วนเป็นละครเก่าหรือลูกศิษย์ของละครปริตาลัยนั่นเอง ต่อมาละครเรื่องนางสาวเครือฟ้า ได้เข้าสู่วิทยาลัยนาฏศิลป์ แสดงเผยแพร่ ณ โรงละครแห่งชาติ เมื่อปีพ.ศ. 2522 โดยคุณครูลมูล ยมะคุปต์ และ คุณครูเฉลย ศุขะวณิช โดยท่านจดจำท่ารำและการแสดงมาจากเจ้าจอมมารดาเขียน ครั้งท่านเคยเป็นลูกศิษย์ที่ละครวังสวนกุหลาบ และได้เคยรับชมการแสดงที่โรงละครปริตาลัย ตลอดระยะเวลา 35 ปี เริ่มตั้งแต่ละครเรื่องนางสาวเครือฟ้า เข้ามาสู่วิทยาลัยนาฏศิลป์ จนถึงปัจจุบัน ได้มีการจัดการแสดงละครเรื่องนางสาวเครือฟ้า เพียง 23 ครั้ง และมีผู้สืบทอดการแสดงนี้เพียง 4 รุ่นเท่านั้น ละครเรื่องนางสาวเครือฟ้า

เป็นละครที่แสดงได้ยาก ตัวละครจะต้องแสดงบทบาทไปพร้อมๆกับการร้องเพลง จึงทำให้ละครร้องเรื่องสาวเครือฟ้า มีเป็นที่แพร่หลายมากนักในปัจจุบัน

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาองค์ประกอบของละครร้องเรื่องสาวเครือฟ้า สามารถแบ่งสรุปได้ตามหัวข้อดังนี้

1. เรื่องที่ใช้แสดง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ได้นำเค้าโครงละครโอเปร่า เรื่องมาตามบัตเตอร์ฟลายของจิอาโคโม ปุคชินี คัดทูลาวิชาวิทาลี มาปรับและทรงนิพนธ์ให้เป็นบทละครของไทย ให้เหมาะแก่การร้องซึ่งเป็นหัวใจหลักในการดำเนินเรื่อง ทรงเปลี่ยนชื่อตัวละครไปจากเดิมและปรับเปลี่ยนเนื้อเรื่องบางส่วนให้เกิดความสนุกสนานขึ้น ยกตัวอย่างเช่น ภรรยาใหม่ของฟิงเคอดัน กลับมาที่ญี่ปุ่นเพื่อมารับลูกของมาตามบัตเตอร์ฟลายไปเลี้ยง นางมาด้วยบุคลิกเรียบร้อยสุภาพและมีความเป็นมิตร ส่วนคุณนายจำปาขึ้นมาเชียงใหม่พร้อมกับหลวงณรงรักษ์นั้น มาด้วยความเยอหยิ่งว่าตนเองเป็นชนชั้นสูง และยังมีฉากการด่าทอต่อล้อต่อเถียงกับสาวค่าเจ็ด ทำให้เนื้อเรื่องมีความสนุกสนานมากขึ้น

2. บทละคร พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงพระนิพนธ์บทละครให้ง่ายต่อการเข้าใจ แสดงเนื้อหาครบทุกอรรถรส ทั้งบทรัก บทเกี่ยวพาราสี บทโกลา บทโกรธ บทแต่งตัว บทโศกเศร้า นอกจากนี้บทประพันธ์ยังมี ลักษณะเด่น คือ ภาษาที่บรรจุในบทกลอนเป็นคำเรียบง่าย ชัดเจน เข้าใจง่าย และมีความทันสมัย

3. ขั้นตอนการแสดง ละครร้องเรื่องสาวเครือฟ้า มีขั้นตอนการแสดงเริ่มด้วยการบรรเลงเพลงเพื่อเป็นการโหมโรงก่อน จากนั้นจับเรื่อง ฉากที่ 1 และฉากที่ 2 พักการแสดง ดำเนินการต่อด้วยฉากที่ 3 และฉากที่ 4 ตามลำดับ สุดท้ายปิดเรื่องด้วยเพลงสรรเสริญพระบารมี

4. ดนตรีและทำนองเพลง เดิมใช้ปี่พาทย์ไม้นวมบรรเลงประกอบการแสดง ภายหลังมีการนำละครร้องเรื่องสาวเครือฟ้าไปแสดงที่เชียงใหม่ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านนาฏศิลป์ และดุริยางคศิลป์ มีความเห็นว่าเป็นสามารถนำวงสะล้อซอซึงเข้ามาบรรเลงประกอบเพื่อให้เกิดอรรถรสมากขึ้น เนื่องจากสาวเครือฟ้าเป็นสาวเชียงใหม่ และวงดนตรีพื้นบ้านของภาคเหนือก็ได้แก่วงสะล้อซอซึง ภายหลังมาละครร้องเรื่องสาวเครือฟ้า จึงได้มีการใช้วงดนตรี 2 วงบรรเลงประกอบการแสดง คือ วงปี่พาทย์ไม้นวมและวงสะล้อซอซึง ทำนองเพลงที่ใช้ในละครร้องเรื่องสาวเครือฟ้ามีทั้งหมด 47 เพลง สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1.กลุ่มเพลงหน้าพาทย์ใช้ประกอบกิริยาอาการของตัวละคร 2. กลุ่มเพลงเบ็ดเตล็ดใช้บรรเลงประกอบบทบาทของตัวละครเพื่อดำเนินเรื่อง โดยส่วนใหญ่เป็นเพลงอัตราจังหวะ 2 ชั้น แสดงถึงอารมณ์ของหม่อมท่วนศรี วรวรรณ ผู้บรรจเพลง สามารถบรรจเพลงได้อย่างหลากหลายและทุกเพลงล้วนมีความไพเราะเป็นอย่างยิ่ง

5. เครื่องแต่งกายของแต่ละตัวละครในละครร้องเรื่องสาวเครือฟ้า มีความสวยงามและสามารถบอกถึงชาติกำเนิดของตัวละครได้เมื่อยามปรากฏตัวครั้งแรก เป็นการแต่งกายแบบพื้นทาง คือไม่แต่งยีนเครื่อง การแต่งกายของละครร้องเรื่องสาวเครือฟ้านี้แสดงให้เห็นถึงความสมจริงของตัวละคร แต่งตามชาติพันธุ์ หรืออาชีพที่ดำรงอยู่ขณะนั้น แต่ยังคงความงามวิจิตรมากกว่าในชีวิตจริง เป็นการแต่งกายแบบสมัยใหม่ ที่ใช้กันมาถึงทุกวันนี้

6. ฉาก เป็นการจัดฉากแบบสมจริง ยึดรูปแบบเดิมของโรงละครปรีดาสัยที่ใช้ฉากแบบฉากตั้ง ฉากในการแสดงละครร้องเรื่องสาวเครือฟ้าจะไม่มีมีการเปลี่ยนแปลงเท่าไรนัก เนื่องจากเนื้อเรื่องพูดถึงบ้านของสาวเครือฟ้าที่เชียงใหม่เท่านั้น ไม่มีฉากที่ต้องออกนอกบ้าน การจัดฉากจึงสามารถแบ่งออกได้ ดังนี้ ฉาก 1 ฉากสวนดอกไม้ ฉาก 2 ฉากแต่งงานในบ้านและฉากห้องนอน ฉาก 3 ฉากในบ้าน ฉาก 4 ฉากห้องนอนในบ้าน

7. อุปกรณ์ประกอบฉากเป็นสิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งที่ทำให้การแสดงมีความสมจริงมากขึ้นและเป็นการเพิ่มความสมบูรณ์ของฉากอีกด้วย อุปกรณ์การแสดงละครเรื่องสาวเครือฟ้า ประกอบด้วย ตะกร้าดอกไม้ ดอกไม้ พวงมาลัย ไม้สอย บัวรดน้ำ จอบ เสียม ชันโตก เหล้า น้ำชา ด้ายผูกข้อมือ พานบายศรี ตุ๊กตาเด็ก พานทอง ร่ม มีด ฯลฯ

แบบแผนการแสดงของตัวนางเอก ชื่อสาวเครือฟ้า เป็นแบบแผนที่แตกต่างจากตัวนางเอกอื่น ๆ เนื่องด้วยสาวเครือฟ้าเป็นนางเอกในละครเรื่อง ซึ่งเป็นละครที่ปรับปรุงขึ้นใหม่ ให้มีท่าทางที่เป็นลักษณะกำแบเลียนแบบท่าทางธรรมชาติของมนุษย์ให้มากที่สุด ทั้งในการทำท่าทางที่กำหนดตายตัวนั้นต้องปฏิบัติไปพร้อม ๆ กับการร้องเพลงให้ตรงจังหวะและทำนองเพลง ผู้แสดงจึงต้องมีสมาธิในการดำเนินเรื่องอย่างมาก ผู้วิจัยสามารถสรุปแบบแผนการแสดงของตัวนางเอกชื่อสาวเครือฟ้าได้ดังนี้

1. ผู้แสดงร้อง จำ เจริญด้วยตนเอง มีลูกคู่ร้องรับ ส่ง และแทรกในบางช่วง สาวเครือฟ้าเป็นละครเรื่องแบบมีลูกคู่ ผู้แสดงเป็นผู้ดำเนินเรื่องร่วมกับลูกคู่ ความสำคัญของละครประเภทนี้คือผู้แสดง จะต้องควบคุมการดำเนินเรื่องให้ได้ ในส่วนของการร้องผู้แสดงจะร้องในส่วนของคุณาพูดของตนเอง และลูกคู่จะร้องในบทที่บรรยายความรู้สึกนึกคิดของตัวละคร โดยตัวละครและลูกคู่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างดี มีการจัดรูปแบบการร้องรับ - ส่งของลูกคู่ให้สอดคล้องประสานกับบทร้องของผู้แสดงอย่างลงตัว บางครั้งในบทของตัวละครผู้ประพันธ์ได้สอดแทรกให้ลูกคู่ร้องเสริมระหว่างบทของตัวละครนั้น ๆ ด้วย เพื่อเป็นการเพิ่มความไพเราะและความเข้าใจของผู้ชมมากขึ้น ส่วนการเจรจา มีการเจรจาเพื่อเสริมความและทบทวนบทร้อง บางครั้งมีเจรจาที่มีท่าทางประกอบ และการเจรจาที่ไม่มีท่าทางประกอบ

2. การรำที่ใช้ในละคร ประกอบด้วยการรำ 2 ลักษณะ คือ การรำเดี่ยวและรำคู่ ในการแสดงบทบาทสาวเครือฟ้ามีการรำเดี่ยวในบทแต่งกาย บทรำพึงรำพันกับตนเอง และบทบาทการฆ่าตัวตาย เป็นการอวดฝีมือของผู้แสดงได้อย่างดี การที่แสดงรำเดี่ยวเพื่อควบคุมคนดูให้มีความสัมพันธ์กับเรื่องที่กำลังดำเนินอยู่นั้น เป็นหน้าที่สำคัญของผู้แสดงที่จำเป็นต้องมีศักยภาพสูงพอสมควร ส่วนการรำคู่ในบทบาทของสาวเครือฟ้าจะรำคู่กับร้อยตรีพร้อมเป็นส่วนใหญ่ ท่ารำจะต้องมีความสัมพันธ์กันทั้งสองตัวละคร คู่ที่รำจะต้องมีฝีมือที่เท่าเทียมกันจึงจะสามารถเป็นคู่ที่เหมาะสม ในละครเรื่องสาวเครือฟ้าผู้แสดงเป็นสาวเครือฟ้าและร้อยตรีพร้อมต้องอาศัยความชำนาญทั้งเรื่องท่ารำและเรื่องร้องเป็นอย่างดีจึงจะสามารถรำคู่กันได้อย่างสอดคล้องและลงตัวสวยงาม

3. ท่ารำที่ใช้แสดงละคร มี 4 ลักษณะ คือ

- รำตีบท รำตีบทคือการรำตามบทร้องที่บรรยายถึงอารมณ์และความรู้สึกของตัวละคร ออกท่ารำถูกต้องตามความหมายของบทละคร ไม่ว่าบทละครนั้นผู้แสดงจะเป็นผู้ร้องเองหรือลูกคู่เป็นผู้ร้อง เมื่อรำประกอบกับบทด้วยท่าที่มีความหมาย ก็ถือว่าเป็นการรำตีบท ยกตัวอย่างการรำตีบทของสาวเครือฟ้า คือ การรำสาวเครือฟ้าแต่งตัว กล่าวคือ ผู้แสดงรำประกอบคำร้องด้วยท่าทางที่มีความหมายถูกต้อง

- รำประกอบทำนองเพลง การรำประกอบทำนองเพลงในที่นี้หมายถึงรำประกอบทำนองเพลงล้วนๆ ไม่มีบทร้อง ยกตัวอย่างเช่น รำประกอบหน้าพาทย์เพลงโอด

- รำประกอบการเจรจา การรำประกอบการเจรจาคือการออกท่าในระหว่างการเจรจาของตัวละคร ส่วนใหญ่ในละครเรื่องสาวเครือฟ้า ตัวละครสาวเครือฟ้าจะรำประกอบการเจรจากับร้อยตรีพร้อม

- การเจรจาล้วนๆโดยไม่มีท่าทาง ท่าทางที่ใช้ในการเจรจาล้วนๆเป็นท่าทางที่ไม่กำหนดตายตัว ผู้แสดงจะต้องออกท่าเองเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมชาติมากที่สุด

4. กระบวนท่าเลียนแบบธรรมชาติของมนุษย์ (กำแบ) โดยมีการปรุงแต่งท่าทางธรรมชาติให้มีความสวยงามขึ้น และนำมาร้อยเรียงให้เกิดความสมดุลกับเพลงและคำร้อง การแสดงท่าทางตามธรรมชาติของมนุษย์ที่ถูกกำหนดมาตายตัวนั้น เปรียบเสมือนการรำละครเพียงแต่ไม่ได้จับหรือตั้งวงอย่าง

ชัดเจนเท่านั้น โดยผู้แสดงจะต้องจำตำแหน่งของมือ ศีรษะ เท้า สายตา ไปพร้อม ๆ กัน ในส่วนของมือเป็นมือแบบกำแบ จะกำหลวม กำแน่น ผายมือออก หรือม้วนมือเข้าหาตนเองก็ล้วนแสดงให้เห็นถึงกิริยาอาการของมนุษย์เรา ตำแหน่งของมือและแขนนั้นจะสูงต่ำขึ้นอยู่กับบทที่ผู้แสดงกำลังดำเนินเรื่องอยู่ การแสดงละครรูปแบบนี้ ผู้แสดงจะต้องแสดงท่าทางที่เป็นธรรมชาติ ไม่ให้รู้สึกเกร็ง ให้ท่าทางนั้นลื่นไหลไปเหมือนไม่มีท่าทางกำหนดเพื่อให้สมจริงมากที่สุด การก้าวเท้าและการเอียงศีรษะเป็นสิ่งสำคัญที่ถูกออกแบบมาอย่างลงตัว โดยผู้เชี่ยวชาญทางด้านนาฏศิลป์ไทยแล้ว การก้าวเท้าอาศัยหลักการก้าวเท้าแบบรำละคร กล่าวคือ มีการก้าวหน้า เดินเรียงเท้า ก้าวข้าง ที่แตกต่างคือตัวละครไม่จำเป็นต้องย่อมากเท่าตนเอง การยืดตัวขึ้นจะให้ความรู้สึกเบาสบาย เป็นธรรมชาติของมนุษย์มาก ที่สำคัญขณะที่ตัวละครเข้าคู่กันการแสดงถึงความเป็นธรรมชาติท่าทางที่สอดคล้อง ทั้งมือ เท้า และศีรษะจะช่วยให้คนดูรู้สึกเข้าถึงอารมณ์ของตัวละครนั้น ๆ ได้อย่างแท้จริง บางครั้งอาจพบว่าผีธรรมชาติบ้าง

5. กระบวนท่าแบบละคร ถึงแม้ว่าละครเรื่องสาวเครือฟ้าจะดำเนินเรื่องด้วยการร้องเพลงผสมกับท่าทางเลียนแบบธรรมชาติของมนุษย์เป็นส่วนใหญ่ กระบวนท่าแบบละครได้ถูกสอดแทรกเข้ามาในช่วงของการรำแต่งตัวของสาวเครือฟ้า ซึ่งการรำแต่งตัวนี้เป็นการรำกระบวนท่าแบบละครเพียงบทเดียวในละครเรื่องสาวเครือฟ้า ใช้มือ เท้า และอารมณ์แบบอย่างละครหลวง ทั้งนี้เนื่องจากเจ้าจอมมารดาเย็น (คุณเขียน อีเหนา) เป็นผู้ดูแลเรื่องท่ารำ โดยท่านเป็นละครหลวงในรัชกาลที่ 4 ท่านจึงมีความสามารถในการประดิษฐ์ท่ารำขึ้นอย่างสวยงาม เพื่อใช้แสดงถึงจารีตการแสดงละครไทยที่มีมาแต่โบราณ

6. การร้องเพลง เน้นทำนองเพลงไทยเดิมที่มีสำเนียงภาคกลางและภาคเหนือ รวมทั้งสอดคล้องกับจังหวะช้า - เร็วสลับกัน เพื่อสื่อถึงอารมณ์ของตัวละครอย่างชัดเจน เป็นแบบแผนที่สำคัญของละครเรื่องสาวเครือฟ้า โดยเฉพาะตัวนางเอก สาวเครือฟ้าผู้เป็นตัวละครที่ดำเนินเรื่องทั้งเรื่อง การร้องเพลงจะต้องร้องให้ถูกทำนองและถูกจังหวะ ผู้แสดงจำเป็นต้องเรียนรู้การร้องเพลงให้คล่องแคล่วก่อนที่จะทำการถ่ายทอดท่าทางทางการแสดง การร้องเพลงมีทั้งร้องกับลูกคู่ ร้องคนเดียว และร้องคู่กับตัวละครอื่น ๆ การจำบทละครให้แม่นยำเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการร้องเพลง ผู้แสดงจำเป็นต้องมีพื้นฐานทางดนตรีที่ดีเพื่อการฟังแม่นยำ เพราะบางครั้งเสียงตัวละครอื่นจะแทรกเข้ามาในระหว่างที่ตัวละครกำลังฟังอยู่ ความคุ้นเคยกับเพลงและบทจึงมีความสำคัญต่อตัวละครเป็นอย่างยิ่ง การร้องเพลงในละครเรื่องสาวเครือฟ้านี้ ผู้แสดงไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ที่ร้องเพลงเพราะมากนัก เพียงแต่ต้องไม่ผิดทำนองผิดระดับเสียงและผิดจังหวะเท่านั้น

7. ภาษาที่ใช้เป็นภาษาไทยภาคกลาง ภาคเหนือ ภาษาลาว และภาษาอังกฤษ สาวเครือฟ้าเป็นละครที่ปรับปรุงขึ้นใหม่จากละครโอเปร่า มีการใช้ภาษาที่หลากหลาย ตัวละครสาวเครือฟ้าเป็นชาวภาคเหนือ ก็จะใช้ภาษาเหนือและภาษาลาว ในการสื่อสาร ในส่วนของบทร้อยตรีพร้อมที่ใช้ภาษาไทยภาคกลาง และภาษาอังกฤษนั้น สาวเครือฟ้าก็จำเป็นต้องออกท่าทางเพื่อให้เข้ากับบทของตัวละครอื่นๆ ยกตัวอย่างภาษาอังกฤษ

“ดอกเอ๋ย เจ้าดอกกลีลี ช่อเชอริบลอสซ่อม สวิตฮาร์ดของพี่พร้อม นะน้องเอ๋ย”

“ดอกเอ๋ย ดอกฟอเก้ตมีน็อต อย่าส่งเสียงแองคะรี เป็นปีสก็อต สงสารจะฮอตเหือดเอ๋ย”

8. การใช้อารมณ์ในการดำเนินเรื่อง เน้นอารมณ์ที่หลากหลายตามธรรมชาติของมนุษย์ และอารมณ์ตามแบบแผนของละคร การแสดงละครเรื่องสาวเครือฟ้าเป็นการแสดงที่สื่อสารถึงเรื่องราวของสามัญชน อีกทั้งรูปแบบการแสดงท่าทางที่ใช้ยังเป็นแบบกำแบ ฉะนั้นอารมณ์เป็นส่วนหนึ่งที่จะเติมให้การแสดงที่เป็นธรรมชาตินั้นดูชัดเจนและสามารถสื่อถึงผู้ชมได้มากที่สุด การแสดงอารมณ์แบบธรรมชาติของมนุษย์คือการแสดงอารมณ์ออกมาอย่างธรรมชาติ โดยผู้แสดงต้องคิดว่ากำลังเจอสถานการณ์เช่นนั้นอยู่จริง ๆ

แตกต่างจากการอารมณ์ตามแบบแผนของละครร่ำ ผู้แสดงจะแสดงออกมาไม่ได้ จำเป็นต้องควบคุมอารมณ์ให้อยู่ในการแสดงละครร่ำอยู่เสมอ การใช้อารมณ์แบบละครร่ำนี้จะใช้ในการร่ำสาวเครือฟ้าแต่งตัวเป็นต้น

อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ในส่วนอนาคตภาพการแสดงละครเรื่องสาวเครือฟ้า มีแนวโน้มว่าจะมีการจัดการแสดงน้อยครั้งลง และไม่เป็นที่ยอมรับเท่าที่ควร เนื่องด้วยเป็นละครที่แสดงได้ยาก (มัทนี รัตนิน 2541:77) มีองค์ประกอบการแสดงและแบบแผนการแสดงที่หลากหลาย รวมถึงหน่วยงานที่เข้ามาให้การสนับสนุนในการสืบทอดเห็นความสำคัญของละครเรื่องสาวเครือฟ้ามีจำนวนน้อยมาก (จุลชาติ อร์ณยะนาถ, สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2558) อย่างไรก็ตามการแสดงชุดสาวเครือฟ้าแต่งตัวยังคงเป็นที่ยอมรับในวงการนาฏศิลป์มากพอสมควร ถือว่าเป็นส่วนดีที่ยังมีส่วนหนึ่งในละครเรื่องสาวเครือฟ้ามีการเผยแพร่ในวงแพร่หลาย ในส่วนของการอนุรักษ์ละครเรื่องสาวเครือฟ้า ผู้วิจัยเสนอแนะว่า ควรจัดให้มีการเรียนการสอนในบทเรียนในระดับอุดมศึกษา หรือสนับสนุนให้มีการเก็บข้อมูลเพื่อทำการวิจัยละครเรื่องสาวเครือฟ้ามากขึ้น ทั้งนี้เพื่อพัฒนาศักยภาพศิลปินรุ่นต่อไป รวมทั้งเป็นการสืบทอดละครเรื่องสาวเครือฟ้า มิให้สูญไป

รายการอ้างอิง

- คึกฤทธิ์ ปราโมช, หม่อมราชวงศ์. และคณะ. 2541. *ลักษณะไทย เล่ม 3 : ศิลปะการแสดง*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- จุลชาติ อร์ณยะนาถ, ครูชำนาญการพิเศษ วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม. 2558. “สัมภาษณ์.” 2 พฤษภาคม.
- ชยันตี อนันตกุล. 2556. *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นางสุดจิตต์ ดุริยประณีต อนันตกุล ณ ฌาปนสถาน กรมตำรวจ วัดตรีทศเทพวรวิหาร*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์นานาสังพิมพ์.
- ธีรภัทร์ ทองนิ่ม. 2547. *ละครคุณสมภาพ จันทระประภา*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฤดิชนก คชเสนีย์. 2546. *ละครหลวงวิจิตรวาทการ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มณีนสา วศินารมณ. 2549. *นาฏยประดิษฐ์ของเจ้าจอมมารดาเขียน*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. 2554. *นาฏยศิลป์รัชกาลที่ 5*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ สกสค., _____.. *วิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- เสาวณิต วิงวอน. 2555. *วรรณคดีการแสดง*. กรุงเทพมหานคร: ศักติโสภาคการพิมพ์.